

گزینش از منظر آیات و روایات

سنجش، انتخاب و گزینش کردن یکی از ویژگی‌ها و خصوصیات بشر است که خداوند در او نهاده است که البته خصوصیتی صرفاً مختص انسان نیست، چراکه دیگر موجودات نیز بنا بر غرایز خود دست به انتخاب می‌زنند. اما وجه ممیزه انسان و دیگر موجودات، در تلاش انسان برای بهتر انتخاب کردن و یا انتخاب بهتر نمودن است. در واقع انسان در انتخاب و گزینش، علاوه بر غریزه، از فطرت و عقل خود نیز بهره می‌گیرد و شاخص‌ها و شرایط تعیین شده از جانب این دو متغیر را نیز در انتخاب بهینه، مورد توجه قرار می‌دهد.

نظام گزینش کشور نیز از این قاعده مستثنی نیست و مجموعه قوانین و مقررات مصوب با هدف اجرایی نمودن این مقررات، با تمسک از منابع عقلی و شرعی و آیات و روایات تهیه شده‌اند. چنانچه با مروری اجمالی بر قانون و آئین‌نامه گزینش و سایر دستورالعمل‌های مصوب، ملاحظه می‌شود که مهم‌ترین منبع و مرجع این قوانین و دستورالعمل‌ها آیات و روایات هستند. به همین دلیل به منظور شناخت بیشتر معیارها و ضوابط انتخاب و گزینش در آموزه‌های دینی، می‌بایست به منابع اسلامی چون قرآن، احادیث و روایات مراجعه نمود.

در منابع دینی و اسلامی مهم‌ترین راه شناخت انسان‌ها و تمایز آنها از یکدیگر و در نگاهی انتخاب و گزینش آنها، آزمایش و امتحان است که این موضوع خود به عنوان یکی از مهم‌ترین سنت‌های الهی به شمار می‌رود. چرا که خداوند نیز برای شناخت انسان‌ها به انحای مختلف آنها را می‌آزماید و همچنانکه در نصوص دینی نیز آمده است اساساً معیار سعادت‌مندی انسان، موفقیت در آزمون‌ها و آزمایش‌های الهی است. این مهم در آیات و روایات، به جد مورد تأکید قرار گرفته است و در جای‌جای قرآن موضوع آزمایش الهی به عنوان امری حتمی بیان شده است. به عنوان مثال در آیه دوم سوره عنکبوت آمده است: احسب الناس ان یترکوا ان یقولوا امانا و هم لا یفتنون: آیا مردم چنین پنداشتند که به صرف اینکه گفتند ما ایمان آورده‌ایم، رهایشان کنند و بر این ادعا هیچ امتحانشان نکنند (هرگز چنین نیست). یا در آیه ۱۵۵ سوره بقره می‌فرماید: ولنبلونکم بشیء من الخوف و الجوع و نقص من الاموال و الانفس و الثمرات و بشر الصبرین: و البته شما را به سختی‌ها، چون مرگ و گرسنگی و کم شدن اموال و انفس (از دست دادن خویشان) و از بین رفتن زراعت بیازماییم، (ای رسول) مژده و بشارت ده آن کسانی را که صبر گزیدند و سختی‌ها را تحمل کردند. [۱]

در همین زمینه حضرت علی (ع) در خطبه ۲۳۴ نهج‌البلاغه می‌فرماید: آزمایش همگانی است و حتی پیامبران از طرف خدا مورد آزمایش قرار می‌گیرند.

بنابراین ملاحظه می‌شود که در واقع شرط پذیرش و رسیدن به قرب الهی و به بیان دیگر شرط انسان کامل، طبق آیات قرآن و روایات و دیگر آموزه‌های دینی، موفقیت در آزمون‌ها و امتحانات الهی است.

البته بر حسب سنت الهی، شرط پیروزی و موفقیت در این آزمون الهی، به صورت تمام و کمال در خود آموزه‌های وحیانی و اخلاقی از جانب پیامبران الهی بیان شده‌اند. تا جایی که می‌توان گفت یکی از اهداف اصلی مبعوث شدن پیامبران الهی از سوی خداوند متعال، آموختن راه و رسم موفقیت در آزمون‌های الهی بوده است.

با وجود استدلال فوق، طبعاً در زندگی اجتماعی نیز انسان‌ها برای انتخاب شدن برای انجام کاری می‌بایست دارای یکسری خصوصیات و ویژگی‌های خاصی باشند. به عنوان مثال برای رانندگی، افراد باید پس از طی دوره‌های آموزشی، از عهده آزمون‌های خاص تئوری و عملی رانندگی نیز برآیند. یا برای انتخاب یک ورزشکار در تیم ملی یک کشور، ورزشکاران پس از

گذراندن اردوها و تمرینات آماده‌سازی بدنی، باید از مسیر مسابقات انتخابی استاندارد، با سربلندی بیرون بیایند. بنابراین به فراخور کارویژه و نقشی که بر عهده فرد نهاده می‌شود، معیارها و ضوابط آزمون‌ها نیز متغیر هستند.

برای انتخاب یک کارگزار در نظام اداری و اجرایی و به منظور پیشبرد اهداف کلان یک نظام سیاسی، از همین قاعده پیروی می‌شود و یکسری معیارها، شاخص‌ها، اولویت‌ها و ضوابطی در نظر گرفته می‌شود. در برخی از کشورها برای انتخاب کارگزار دولتی، فقط به انجام یکسری استعلامات از دستگاه قضایی و همچنین تخلفات راهنمایی و رانندگی بسنده می‌شود. در کشورهای دیگری نیز علاوه بر این، مجموعه آزمون‌های تخصصی روانشناختی و شخصیت‌سنجی هم در مورد افراد متقاضی شغل، انجام می‌پذیرد.

اما در نظام گزینش جمهوری اسلامی ایران، معمولاً از روش‌هایی چون مصاحبه گزینشی، تحقیقات از محل کار قبلی و محل سکونت و همچنین استعلام از نهادهای قضایی و امنیتی در مورد داوطلبین انجام می‌پذیرد. در مورد اینکه در سیستم گزینش کشور، ملاک‌ها و معیارها و نوع قضاوت‌ها در ارزیابی اولیه و نهایی برای پذیرش داوطلبین، به چه صورت انجام می‌شود باید گفت ملاک و معیار اصلی در این خصوص همان مراجعه به اصول و احکام دینی است. این موضوع همانگونه که اشاره شد با نگاهی اجمالی بر قوانین، مقررات، آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های تدوین شده در هیأت عالی گزینش کاملاً روشن می‌شود.

با بهره‌گیری از این سنت الهی می‌توان آن را برای گزینش و انتخاب کارگزاران نظام اسلامی نیز به کار بست. در واقع کمال مطلوب برای انتخاب یک کارگزار دولتی سنجش داوطلبین و افراد متقاضی با توصیه‌ها و آموزه‌هایی است که خصوصاً در آیات قرآن و روایات مورد تأکید قرار گرفته‌اند. با مروری کلی بر این آموزه‌ها، ملاحظه می‌شود که نقطه عزیمت آنها تأکید بر انتخاب یک انسان کامل پس از طی یکسری آزمون‌های خاص می‌باشد. البته وقتی در قرآن صحبت از آزمون الهی می‌شود، در خود قرآن نیز ملاک‌ها، معیارها، شاخص‌ها و شروط موفقیت در این آزمون نیز اشاره شده است.

در یک جمع‌بندی کلی از ملاک‌ها و معیارهای اشاره شده در آیات و روایات می‌توان به چندین سرفصل کلی برای ملاک عمل قرار دادن در گزینش و انتخاب افراد صالح، متعهد و متخصص در نظام اداری کشور دست یافت که در ذیل و به اختصار به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

۱- اطاعت از ولایت و رضایت به قضاء الهی؛

در آیه ۵۹ سوره نساء آمده است: یا ایهاالذین امنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم: ای اهل ایمان! خدا و رسول و فرمانداران از طرف خدا و رسول را اطاعت کنید. (مراد از اولوالامر آل محمد(ص) است) همچنین امیرالمؤمنین (ع) در این خصوص می‌فرماید: تسلیم و مطیع بودن مرد، نشانه ایمان او است. [۲]

۲- یقین و اخلاص؛

در آیه سوم و چهارم سوره نمل آمده: هدی و بشری للمؤمنین الذین یقیمون الصلوه و یؤتون الزکوه و هم بالآخره هم یوقنون: هدایت و بشارت برای اهل ایمان، آنان که به یاد خدا نماز را بپا دارند و زکات به مسکینان می‌دهند و کاملاً به عالم آخرت یقین دارند.

حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) نیز می‌فرماید: ایمان درختی است که اصل و بن آن یقین است. [۳]

۳- حسن خلق؛

در آیه چهارم سوره قلم حق تعالی در مدح حضرت رسول (ص)، خُلِقَ عظیم را برای ایشان ذکر می‌کند: و انک لعلی خلق عظیم: و در حقیقت تو بر خلقی عظیم (و آئین و شرعی بزرگ) آراسته‌ای. حضرت علی (ع) نیز در این خصوص می‌فرماید: همانا مؤمنان، افراد فروتنی کننده نرم خوی هستند. [۴]

۴- تقوا و ورع؛

در آیه ۱۰۲ سوره آل عمران، آمده: یا ایها الذین امنوا اتقوا الله و لتنظر نفس ما قدمت لغد و اتقوا الله انا الله خیر بما تعلمون: ای اهل ایمان! خداترس شوید (تقوای الهی پیشه کنید) و هر نفسی بنکرد که چه عملی برای فردای قیامت خود پیش می‌فرستد و از خدا بترسید که او به کارهایی که انجام می‌دهید، آگاه است.

همچنین حضرت رسول (ص) در خصوص ورع می‌فرماید: معیار و میزان دین، تقوا داشتن است. [۵]

۵- حسن عمل و حسن سابقه؛

در این خصوص پیامبر (ص) می‌فرماید: مؤمن چنانچه عملش را نیکو انجام می‌دهد که گویی در هر چشم به هم زدنی، خداوند ناظر عمل او است. [۶] همچنین حضرت علی نیز فرمودند: آگاه باشید! و کلام خیر و نیک را بگویید پس به آن شناخته خواهید شد و عمل کنید به آن تا از اهل آن باشید.

۶- شناخت دوست و دشمن افراد؛

در آیه ۱۴۴ سوره نساء در این مورد آمده است: یا ایها الذین آمنوا لاتتخذوا الکافرین اولیاء من دون المؤمنین اتریدون ان تجعلوا الله علیکم سلطاناً مینا: ای اهل ایمان! مبدا کافران را به دوستی گرفته، مؤمنان را رها کنید، آیا می‌خواهید خدا را بر (عقاب کفر و عصیان) خود حجتی آشکار گردانید؟ حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) هم در این خصوص می‌فرماید کسی که وضع او مبهم شد و دین او را ندانستید، نگاه به دوستانش کنید. [۷]

۷- عقل، زیرکی و هوش؛

آیه ۱۰ سوره ملک بیان می‌کند: و قالوا لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحاب السعیر: آنگاه اهل دوزخ (با تأسف و حسرت باهم) گویند اگر ما سخن انبیاء را شنیده یا به دستور عقل رفتار می‌کردیم امروز از دوزخیان نبودیم. امام صادق (ع) نیز در این زمینه می‌فرماید عقل، راهنمای مؤمن است. [۸] حضرت علی (ع) نیز سه چیز را عامل کامل بودن ایمان افراد می‌داند: عقل، حلم و علم. [۹]

۸- انجام فرایض (واجبات)؛

در آیات اول تا پنجم سوره مؤمنون آمده است: قد افلح المؤمنون الذین هم فی صلاتهم خشعون و الذین هم عن اللغو معرضون و الذین هم للزکوة فعلون و الذین هم لفروجهم حفظون الا علی ... : همانا مؤمنان به فلاح و رستگاری رسیدند، آنهایی که در نماز خاشع و خاضع هستند و آنان که از سخن بیهوده و لغو و باطل اعراض می‌کنند و آنان که زکات مال خود را به فقرا می‌دهند و آنان که فروج خود را نگه می‌دارند مگر بر ...

همچنین امام صادق (ع) می‌فرماید: امتحان کنید شیعه ما را در اوقات نماز که چطور ایشان بر وقت‌های نماز محافظت می‌کنند. [۱۰]

۹- گفتار و نوشتار؛

در آیات اول تا سوم سوره مؤمنون تأکید شده است: در آیات اول تا سوم سوره مؤمنون آمده: قد افلح المؤمنون ... الذین هم عن اللغو معرضون: همانا مؤمنان به فلاح و رستگاری رسیدند، آنهایی که ... و آنان که از سخن بیهوده و لغو و باطل احتراز و اعراض می‌کنند. همچنین حضرت علی (ع) می‌فرماید: ملاک و معیار اسلام راستی زبان است. [۱۱]

۱۰- امانت‌داری و کتمان اسرار؛

در آیه ۵۸ سوره نساء آمده که: ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامنت الی اهلها و اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل: خدا به شما امر می‌کند که امانت‌ها را البته به صاحبانش بازدهید و... در همین راستا حضرت علی (ع) می‌فرماید: کسی که عمل به امانت کرد، پس به تحقیق، دینش را کامل کرده است. [۱۲]

۱۱- توکل؛

در آیه ۵۱ سوره توبه آمده است: قل لن يصيبنا الا ما كتب الله لنا هو مولينا و على الله فليتوكل المؤمنون (ای پیامبر! بگو هرگز جز آنچه خدا خواسته به ما نخواهد رسید، مولای ما اوست (و مولای خیرخواهی است) و البته اهل ایمان باید در هر حال بر خدا توکل کنند. حضرت امیرالمؤمنین (ع) نیز در این زمینه می‌فرمایند: محکم‌ترین مردم از جهت ایمان، آن کسی است که توکلش بر خدا بیشتر باشد. [۱۳]

۱۲- صبر و استقامت؛

در آیه ۱۵۳ سوره بقره آمده است: يا ايها الذين ءامنوا استعينوا بالصبر و الصلوة ان الله مع الصبرين: ای اهل ایمان! در پیشرفت کار خود صبر و مقاومت پیشه کنید و به ذکر خدا و نماز، توسل جوئید که خدا یاور برداران است. پیامبر اسلام (ص) می‌فرمایند: ایمان دو نیمه است، نیمه‌ای از آن در صبر و نیمه‌ای از آن در شکر است. [۱۴]

۱۳- خوف و رجاء و تساوی آن دو؛

در آیه دوم سوره انفال آمده است: انما المؤمنون الذين اذا ذكر الله و جلت قلوبهم: مؤمنان آنهایی هستند که چون ذکر خدا شود (از عظمت و جلال خدا) دل‌های آنان لرزان شود و ... حضرت علی (ع) نیز می‌فرمایند: آنچنان که امید داری بترس، یعنی به قدر آنچه امید به رحمت و مغفرت خدا داری از نافرمانی و غضب حق تعالی بترس. [۱۵]

۱۴- حياء و عفت؛

در آیه ۵ سوره مؤمنون تأکید شده است: قد افلح المؤمنون الذين هم ... و الذين هم لفروجهم حفصون: همانا مؤمنان به فلاح و رستگاری رسیدند، آنها که ... و آنان که فروج و اندامشان را نگه می‌دارند مگر بر ... در این خصوص حضرت محمد (ص) می‌فرمایند: در هر شریعتی خوی و خلقی است مخصوص آن شریعت و همانا خلق و خوی این دین، حياء و شرم است. [۱۶]

۱۵- تعهد به مقدور و وفا به عهد؛

در آیات دوم و سوم سوره صف آمده است: يا ايها الذين ءامنوا لم تقولون ما لا تفعلون كبر مقتاً عند الله ان تقولوا ما لا تفعلون: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چرا چیزی را می‌گویید و در مقام عمل خلاف آن را انجام می‌دهید؟ خداوند سخت به خشم می‌آید که چیزی بگویید و به جای نیاورید. همچنین حضرت علی (ع) در این خصوص می‌فرمایند: چیزی را که نمی‌توانی وفا کنی آن را وعده مده، آنچه را قادر بر وفا به آن نیستی ضامن مشو.

۱۶- محبوب بین مردم؛

در آیه ۹۶ سوره مریم تأکید شده است: ان الذين ءامنوا و عملوا الصالحات سيجعل لهم الرحمن وداً: همانا آنانکه به خدا ایمان آوردند و نیکوکار شدند، خدای رحمان آنها را در نظر حق و خلق محبوب می‌گرداند. امام علی (ع) نیز می‌فرمایند: اگر می‌خواهید ببینید چه کسی خوب و نیکو سیرت است ببینید مردم نیک در باره آن شخص چه می‌گویند [۱۷]

موارد شانزده گانه فوق، به طرق مستقیم و غیرمستقیم برای احراز انسان کامل مورد تأکید قرار گرفته‌اند که می‌بایست همچون گذشته در سیستم گزینش کشور، به عنوان ملاک و معیاری برای سنجش تعهد، صلاحیت، توانایی و تخصص افراد مورد توجه واقع شوند.

[۱]- البته آیات مختلفی با مضامین مشابهی در قرآن مجید ذکر شده است. به عنوان نمونه آیات ۱۵ و ۱۶ سوره فجر، آیه ۴۹ سوره زمر، آیه ۳۴ سوره ص، آیه ۴۰ سوره نمل، آیه ۳۸، سوره ص، آیه ۱۲۴ سوره بقره، آیه سوم سوره عنکبوت، آیه ۲۴ سوره ص، آیه ۱۷ سوره دخان، آیه ۴۹ سوره بقره، آیه ۱۶۸ سوره اعراف، آیه ۱۵۵ سوره بقره، آیه ۳۵ سوره انبیاء، آیه ۱۱ سوره حج، آیه ۲۰ سوره فرقان و ... بر موضوع آزمون‌های الهی تأکید شده است.

[۲]- غررالحکم، ف ۸۸ ح ۱

[۳]- شرح غررالحکم ج ۲ ص ۴۷

[۴]- همان، ج ۲، ص ۵۴۰.

[۵]- همان، ج ۶، ص ۱۱۷.

[۶]- بحارالانوار ج ۶۷، ص ۳۱۱.

[۷]- زندگی در پرتو اسلام، ص ۳۸.

[۸]- اصول کافی ج ۱، ص ۲۵

[۹]- میزان الحکمه ج ۱، ص ۳۱۲.

[۱۰]- وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۸۳.

[۱۱]- شرح غررالحکم، ج ۶، ص ۱۱۸.

[۱۲]- همان، ج ۵، ص ۴۴۸.

[۱۳]- همان، ج ۲، ص ۴۲۹

[۱۴]- تحف العقول، ص ۴۸

[۱۵]- شرح غررالحکم، ج ۴، ص ۶۲۳.

[۱۶]- میزان الحکمه، ج ۲، ص ۵۶۵.